

Udvandringen fra Thisted amt 1868-1910

af Henning Bender

Artiklen indgår i en serie af amtslige beskrivelser af udvandringen fra Danmark, der alle bygger på udvandrerdatabasen 1868-1910. For Thisted amt vises det, at selvom udvandringen startede relativt sent, blev den en af de kraftigste i landet. Stærkest fra sognene mellem Thisted og Vestervig i Thy samt fra det nordlige Mors. Der var desuden tale om foretrukne bestemmelsessteder i USA. Fra Thy tog man til Nebraska og South Dakota, fra Mors til Iowa og fra Vester Hanherred til Pennsylvania. Men for alle gjaldt det, at det drejede sig om unge, oftest mænd og i højere grad end for resten af landet ufaglærte.

Mellem 1870 og 1910 oplevede Danmark en udvandringsbølge uden sidestykke. I løbet af 40 år udvandrede der så mange, at der i 1910 fandtes 250.000 danskfødte på andre kontinenter. Det svarede til mere end hver tiende af den daværende danske befolkning og oversteg langt raten fra de fleste andre lande. Kun Irland, Norge og Sverige havde en endnu kraftigere udvandring i forhold til befolkningstallet. Et flertal på 210.000 af disse danskfødte boede i USA, og selvom udvandringen mindskedes stærkt efter 1910, holdt antallet af danskfødte sig på over 100.000 til først i 1950'erne. Det skyldtes ikke mindst, at 4/5 af alle danske udvandrere var yngre end 30 år og derfor havde det meste af livet foran sig i det nye land.

At udvandrerne var unge betyder, at der den dag i dag er mange i Danmark, der har en eller flere udvandrere i familien i bedste eller oldeforældregenerationen. Mange sendte breve, dagbøger og breve hjem til dem, de havde forladt i Danmark, og der findes derfor stadig mængder af skriftligt og fotografisk materiale i private gemmer. Men indsamlingen har været mere intensiv i nogle områder end i andre. Når det gælder Thisted amt har i hvert fald Udvandrerarkivet i Aalborg, i modsætning til fra resten af Danmark, kun

lidt og tyndt materiale. Det er derfor af afgørende vigtighed, at lokale kræfter, sogn for sogn, indsamler og registrerer materialet, mens tid er. Det manglende materiale skyldes i hvert fald ikke, at udvandringen fra Thisted amt var beskedent.

Benytter man sig af Udvandrerarkivets database på registrerede udvandrere fra Danmark på www.emiarch.dk, der oplyser om udvandrers navn, alder, stilling, sidste opholdssted, afgangsdato og bestemmelsessted for årene 1868-1910, er der fra Thisted amt registreret 7.753 oversøiske udvandrere med sidste opholdssted i amtet. Medregner man de udvandrere, der var født i Thisted amt, men havde bopæl uden for amtet ved afrejsen (fødested oplyses kun for årene 1900-1910), bliver antallet **8.760**. Det svarer samlet set til, at hver ottende af en befolkning på 70.000 udvandrede. Tallet dækker dog over meget store forskelle fra sogn til sogn og fra område til område. Udvandringen var meget kraftig i sognene på begge sider af Thisted Bredning og omkring Vilsund ned til Hurup og Vestervig, mens den var svagere længst mod nord og syd. Samtidigt varierede udvandrerens bestemmelsessteder efter, hvorfra de kom. Morsingboerne foretrak Iowa, folk fra Vester Hanherred

Der var i mange år udvandrere-agenter flere steder i Thisted by. Alene i Vestergade var der tre kontorer helt tilbage fra slutningen af 1800-tallet. De sørgede for den lange rejse til Amerika – og havde taget gavltreklame i brug. Billedet (postkort) er fra 1910. Foto: Lokallhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

valgte Pennsylvania, mens thyboerne tog til Nebraska.

Rejsen over havet

Udvandringen fra Danmark startede meget pludseligt, da de første danske mormongrupper tog til Utah i januar 1852 og nåede Utah 9 måneder senere i oktober 1852. Trods rejsetiden fulgte de af mere end 20.000 danske mormoner, og deres udvandring udgjorde op til sidst i 1860'erne 2/3 af den samlede danske. Der var dog ikke mange fra Thisted amt blandt disse tidlige udvandrere. Thyboer, morsingboer og folk fra Vester Hanherred ventede, til der blev rimelige og sikre rejsemuligheder med tog og dampskibe. I 1869 oversteg dampskibstonnagen sejskibstøn-

nagen på Atlanterhavet, og samme år gennemførtes den transkontinentale jernbane tværs gennem USA. Man kunne nu benytte transportmidler, der afgik og ankom på forud kendte tider, samtidigt med at rejsetiden reduceredes fra omkring 6-9 måneder til ca. 3 uger fra bopæl i Danmark til ny bopæl i USA. Samtidigt faldt billetprisen til omkring 125 kroner (gennemsnitlig årsindkomst for en faglært arbejder var omkring 600 kr.). Og for dem, der ikke havde råd, var der mange tilbud om rejser på afbetaling, både fra organisationer og arbejdsgivere i USA. Kom man fra Thisted amt, var det ikke nok at finde en båd til Amerika, man skulle først fra Thisted. Jernbanerne kom ret sent: Thisted-Struer 1882; Glyngøre-Skive 1884 (med færge til Nykøbing Mors 1889) og mod

nord ikke førend 1901 (Aalborg-Fjerritslev 1897). Inden da benyttede man små passagerskibe til Aalborg, hvorfra den videre fart så gik med toget, hvad enten det drejede sig om København, Hamborg – eller som tilfældet blev fra 1890'erne via Frederikshavn. 2/3 af alle udvandrere fra Thisted amt, benyttede britiske eller tyske skibe - det er dem udvandrerslisterne kalder »indirekte« udvandrere. Den tredjedel, der udvandrede via København (Frederikshavn) - New York, rejste til gengæld »direkte« med:

København – New York linjen

Trafikken startede i årene 1869-1874 med tyske skibe på ruten Stettin-København-New York til i alt 42 afgang med 15 forskellige skibe med i alt 172 udvandrere fra Thisted

amt om bord. De fleste tog dog stadig via Hamburg-Hull-Liverpool før 1880. Men med det danske »Dampskibsselskabet Thingvala«, 1880-1898, der 1898-1935 videreførtes af DFDS, skabtes der en helt regulær fartplan med afgang hver fjortende dag fra København, Kristiania og Kristianssand til New York.

Linjen var længe den eneste fra Skandinavien og svækkedes først efter 1910 af faldende udvandringstal og konkurrencen fra en norsk (1913) og svensk (1915) Amerikalinie. Den danske Amerikalinie ophørte i 1935, mens den norske og svenske fortsatte, indtil flyvemaskinen helt overtog trafikken i 1960'erne. Sejladsen var ikke helt uden uheld. »Hekla (1)« sank i Oslofjorden i 1883, »Geisir« blev sejlet i sænk midt på Atlanterhavet

Thingvalla-liniens »Norge« på vej ud af Københavns havn på vej til New York 1892. Sank på tur nr. 89 over Atlanterhavet i retning vest, den 28. juni 1904. Maleri af Vilhelm Arnesen. Udvandrerslisterarkivet.

af »Thingvalla« i 1888, og »Danmark« sank ved Acorerne 1889. Værst gik det for »Nor-ge«, der efter afgang fra København 22. juni 1904, tidligt om morgenen den 28. juni 1904 i helt stille vejr løb på Rockall-klippen ca. 400 kilometer vest for Skotland og sank på 10 minutter. Af 762 om bord reddedes kun 145. En af disse var smed Laurits Lauritzen, 21 år, fra Møllerup på Mors, der blev fundet efter at have tilbragt en uge i åben båd på Atlanterhavet. Jobbet hos svogeren, N. Chr. Jensen, i Pennington i New Jersey (tæt på byen Trenton) ville han dog ikke miste, så 4. november 1904 gik turen atter over Atlanten på »Oscar II«. Denne gang nåede han helt frem – ligesom 99,9 % af de øvrige udvandrere. Det var dog ikke alle, der fandt turen lige behagelig.

Familien Habersaats udvandring fra Thisted

I 1991 modtog Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Olga Habersaats erindringer. Olga Habersaat Birch Weaver, der blev født i Thisted i 1879, døde 91 år gammel i Canada i 1970. Navnene havde hun fået som enke efter Albin Birch i 1925 og John Weaver i 1942. Selv kom hun til USA i 1896 og vendte aldrig siden tilbage. Bl.a. fordi hele hendes store bagerfamilie fra Vestergade i Thisted tog over til hende. Historien belyser således en af de vigtigste årsager til udvandringen. Man hørte fra andre, oftest slægtninge eller bekendte. Hørte det var gået dem godt, og at de endda gerne ville sende en gratis billet, om man selv ville komme.

Olga (født 1879) og søsteren Ingeborg (født 1878) tog af sted i 1896 efter at have fået billetter fra storesøster Julie i Rochester, New York.

Storesøster Julie (født 1864) var selv blevet inviteret til USA af faderens slægtninge fra Holsten i 1883 og sørgede for, at der sendtes

billetter og jobtilbud til de mange mindre søskende. Det gjaldt *Adolf Hermann* (født 1867), der rejste i 1887 samt *Hermann Adolf* (født 1869) og *Emma* (født 1873), der rejste sammen i 1893, samt som nævnt, Olga og Ingeborg i 1896.

Det var nu Olgas tur til at sørge for billetter til resten af familien, der efter at faderen, bagermester Johan Habersaat, var død i Thisted 1898, omfattede moderen *Kristine* (født 1841) og de yngste søskende, Johanne (født 1882) og *Valdemar* (født 1883), der alle tog af sted i 1899. Herefter var familien fra Thisted atter samlet, men i Rochester, New York.

Selv fortæller Olga om sin overfart i 1896: »Mor fulgte os ikke til båden. Men far gjorde. Alle i den lille by (Thisted) kom til kajen og ønskede os held og lykke. Båden afgik klokken syv om morgenen, og på et tidspunkt om formiddagen landede vi i den nordligste del af Danmark« – og selvom det lyder overraskende hurtigt, må det formentlig have været Aalborg, eftersom turen gik videre med toget.

»Derfra rejste vi med toget gennem landet omkranset af bøgetræer – det danske nationaltræ. Den næste morgen gik vi igen ombord på en båd, der tog os med ud, hvor den store damper lå, som skulle bringe os over oceanet. Derefter begyndte den egentlige rejse. Ingeborg og jeg stod ved rælingen, indtil det sidste stykke land var forsvundet. Det sidste vi så, var et helt hvidt fyrtårn, bølgerne slog imod det, og lidt senere var det forsvundet. Intet var at se.«

Heller ikke dengang var der mange bøgetræer langs jernbanen fra Aalborg til Frederikshavn, og selvom turen over Atlanterhavet foregik i så fint vejr, at »Hekla (2)« ankom til New York en dag tidligere end beregnet, forhindrede det jo ikke søsyge: »Da vi kom ud i Nordsøen blev det meget hårdt. Jeg husker, vi sad ved rælingen og kikkede ned i vandet, det syntes som om, at vandene skiltes, og skibet sank ned, og at vi stod nærmest ret op på

311	Olga Habersaat	17				
312	Ingeborg	19				

Fra registreringsbogen på Ellis Island.

enden, når det kom op igen. Vi gik tur på promenadedækket, da pludselig det var, som om gulvbrædderne kom op og slog mig i ansigtet, og efter dette fulgte en uge med søsyge, en syge så skrækkelig, at jeg aldrig glemmer det. Man er ikke bare syg i maven og får kvalme, når man ser andre spise, man er syg i hele kroppen. Vi følte os begge meget dårlige.

Vi sejlede i atten dage. Da vejret var meget dårligt, gik vi kun på halv kraft, tågehornet tudede sine advarsler hele natten. En dag var stormen forfærdelig. Bølgerne stod som bjerge efter skibet, og når de splittedes, blev alt oversprøjtet med vand.«

Vel fremme i New York skulle de videre med toget til det endelige bestemmelsessted, men først skulle de registreres som immigranter. Olga husker ikke så meget herom: »Jeg husker ikke navnet på det sted, hvor vi først kom, men der blev vi bragt over på en mindre båd og sejlede et par timer til en jernbanestation«, men at hun og Ingeborg faktisk var der, fremgår af registreringen på Ellis Island.

Olga, 17 år, og Ingeborg Habersaat, 19 år, er registrerede som passager 311 og 312 blandt de i alt 541 om bord på »Hekla«, og bestemmelsesstedet er Rochester New York. Her havde familien ikke regnet med den hurtige overfart og ventede dem først dagen efter. De fik derfor først i sidste øjeblik Olgas telegram fra New York:

»Ved midnat afgik vort tog til Rochester. Ved totiden om eftermiddagen (1. Juni 1896) råbte konduktøren »Rochester«, og lidt efter var vi der i vore vinterfrakker og rejsekapper. Vi stod på stationen med alle vore bylter på udkig efter et kendt ansigt, men så kun fremmede og

hørte kun et ukendt sprog. En taxa chauffør kom over og spurgte, om vi ønskede en taxa. Vi vidste hvad han mente, så jeg begyndte at lede i min pung med tårerne trillende ned ad kinderne, idet jeg var sikker på, at nogen ville hente os. Pludselig skreg Ingeborg: der er Herman. Velsignede redning, ja, der kom han løbende.«

Netop at kunne komme til bekendte i det store land med det ukendte sprog var helt centralt. Ikke blot for familien Habersaat, men for alle andre. Det er det, der er årsagen til, at man i virkeligheden finder ret faste rammer for, hvornår udvandrerne tog af sted og hvortil de tog.

Generelle træk ved udvandringen fra Danmark og fra Thisted amt

Udvandring fra de enkelte amter på landsplan

Målt på amter og sat i forhold til 1890-folketællingen havde Bornholm, Nordjylland (Aalborg, Hjørring og Thisted amter), Lolland-Falster (Maribo amt), Sydsjælland (Præstø amt) og det sydlige Østjylland (Århus og Vejle amter) en udvandring over landsgennemsnittet.

Hertil kom, at de sønderjyske amter med en udvandring på op imod 30% lå højere end alle andre steder. Den er dog ikke medregnet her, da Sønderjylland som bekendt ikke var dansk i årene 1864-1920.

Efter al sandsynlighed er der for de amter, der ikke rummede store byer, tale om minimumstal. Det skyldes den meget betydelige interne vandring fra land til by. Indregnes de udvandrere, der er født i Thisted amt, men er

AMT	Database	Befolkning 1890	Procent Udv.
Bornholm	6.784	38.765	17,5%
Maribo	15.501	100.550	15,4%
Hjørring	16.875	110.603	15,3%
Aalborg	14.192	104.801	13,5%
Præstø	11.700	100.647	11,6%
Vejle	12.892	111.904	11,5%
Thisted	7.753	69.407	11,2%
Århus	16.595	157.204	10,6%
Svendborg	12.615	120.707	10,5%
Ribe	7.864	78.611	10,0%
København	51.370	527.962	9,7%
Sorø	7.742	89.042	8,7%
Odense	11.015	136.120	8,1%
Holbæk	7.038	94.226	7,5%
Randers	6.488	110.453	5,9%
Ringkøbing	4.574	98.623	4,6%
Frederiksborg	3.589	84.689	4,2%
Viborg	3.713	100.783	3,9%
Ubestemt	9.040		
Danmark	227.340	2.235.097	10,2%

udvandret andetsteds fra 1900-1910 (1.007), mormoner (176) og de, der købte billet i Vejle (80), får man en udvandring på **9.016** fra Thisted amt, eller 13% af 1890-folketallet. Antallet af udvandrere, der er født i Thisted amt, men som har sidste opholdssted i andre dele af landet 1868-1899, kan ikke beregnes.

Men selv med disse forbehold er der helt klart færre udvandrere i et bælte fra Vestjylland til Djursland, samt i Frederiksborg amt. For Vestjylland er forklaringen formentlig, at man på heden havde sin egen prærie at opdyrke og derfor kunne beskæftige sit eget fødselsoverskud. For Nordsjælland var tiltrækningen til Hovedstadsområdet

og beskæftigelsesmuligheder her så gode, at udvandringen blev forholdsmæssigt set mindre i forhold til en kraftigere befolkningsvækst.

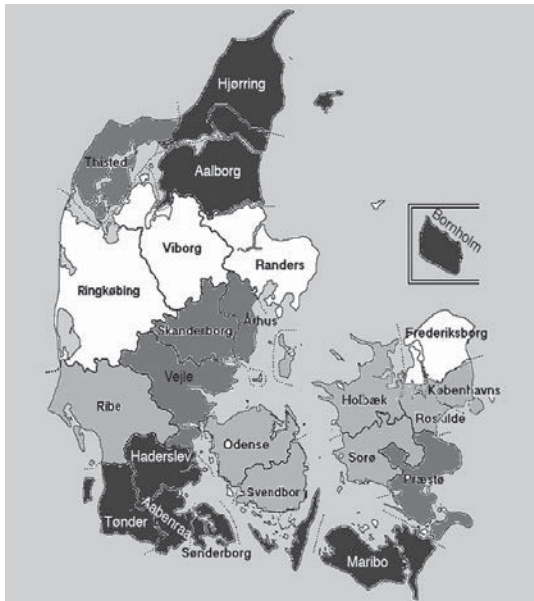
De relativt kraftigste udvandringsområder i Danmark i slutningen af 1800-tallet – Nordjylland, Sønderjylland, Lolland-Falster og Bornholm – svarer nogenlunde til det, der i vore dage kaldes landets »udviklingsområder«. Den stærkere dræning af unge og initiativrige mennesker fra netop disse områder i 1800-tallet kan muligvis have haft væsentlige konsekvenser i 1900-tallet.

Vandring fra land til by

Udvandringen til USA var i virkeligheden kun en lille del af langt større interne vandring i Danmark fra land til stationsby/købstad og videre til vækstområderne omkring Århus, Odense, København, samt fra omkring 1895 også Aalborg. Vi savner ganske vist konkrete tal herfor, bortset fra at vi ved, at byerne voksede langt mere end lands gennemsnittet, men hvad vi har, er angivelsen af både fødested og sidste opholdssted i udvandrere listerne for årene 1900-1910. De viser med al ønskelig tydelighed, at Thisted amt ikke alene er præget af oversøisk udvandring, men også af et internt flytningsoverskud til andre dele af landet.

Vandringer fra Thisted amt til Aalborg og København – og herefter USA

Tendensen er tydelig, når det gælder de 1.007 udvandrere der er født i Thisted amt, men som har sidste opholdssted andre steder i Danmark ved udvandring i årene 1900-1910. Over halvdelen er enten flyttet til Aalborg (27%) eller København (26%), mens en del er taget til Århus (10%) eller Odense (7%). Derimod er det kun få, født i Thisted amt, der bosætter sig i naboamterne, inden de udvandrer i årene 1900-1910: 5% bor i

Udvandring fra de enkelte amter 1868-1910 i procent af befolkninge 1890. Efter sidste opholdssted.

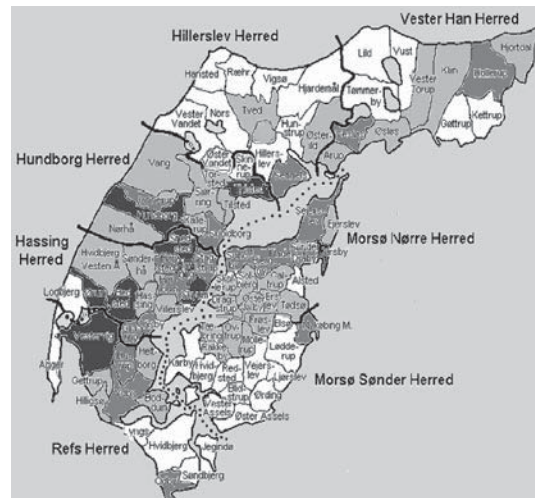
Farve	%
Hvid	0-6
Lysegrå	7-10
Mørkegrå	11-13
Sort	over 14

Viborg amt; 6% i Ringkøbing amt og 8% i Hjørring amt.

Omvendt er der også tale om en beskeden tilvandring. 168 af de mennesker, der udvandrer fra Thisted amt 1900-1910, er født uden for amtet, men mere end halvdelen (98) i naboamterne Hjørring, Aalborg, Ringkøbing og Viborg amter.

Interne vandringer land til by i Thisted amt. Fra landsogn til købstad eller stationsby

Mens de, der udvandrer fra landsognene i Thisted amt, i det store og hele (omkring 80%) også er født i disse sogne, er der for byernes vedkommende tale om andre forde-

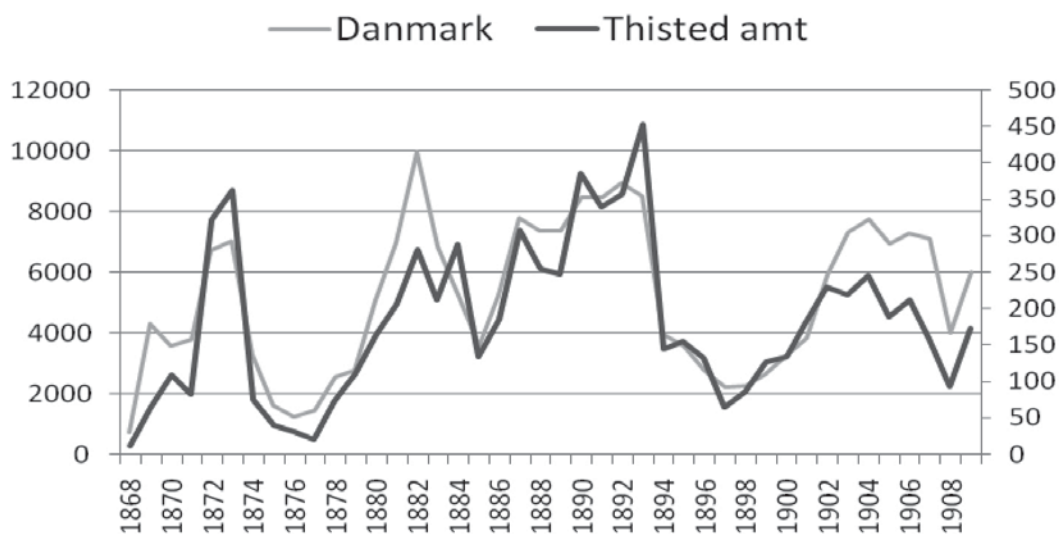
Udvandring fra sogne i Thisted amt 1868-1910.

Farve	%
Hvid	0-6
Lysegrå	7-10
Mørkegrå	11-16
Sort	17-25

linger. Stadigvæk med årene 1900-1910 som udgangspunkt, viser det sig, at kun halvdelen af udvandrerne også er født i købstæderne Thisted og Nykøbing Mors. Det gælder ligeledes stationsbyerne Hurup, Snedsted, Bedsted og Fjerritslev. Den meget omfattende udvandring fra Hundborg og Vestervig sogne består til gengæld hovedsageligt af folk, der er født i sognene.

Udvandring på sogneplan

Udvandringen fra de enkelte sogne i Thisted amt er i forhold til befolkningstallet særlig kraftig i sognene omkring Thisted Bredning. Både i Thy og på Nordmors. Herudover er udvandringen fra Hundborg og Hassing herreder samt den nordlige halvdel af Refs herred. Flere steder med sogne, hvor op imod hver femte emigrerer: Thisted, Hundborg, Snedsted, Skyum, Vestervig og Jørsby.

Rytmen i udvandringen

Sammenlignes udvandringen år for år for Thisted amt og Danmark som helhed i årene 1868-1910, er der stor overensstemmelse. Når bølgerne går i takt, skyldes det, at udvandringen var bestemt af konjunkturerne i den transatlantiske økonomi. Var jobmuligheder og løn tilstrækkeligt meget bedre i USA end hjemme, tog man af sted. Særligt om man var ung og ubundet af familie. Men det krævede naturligvis, at der var nogen i det fremmede, der forstod ens thymbomål.

Første bølge: 1870-1875

Fra sidst i 1860'erne til midt i 1870'erne var der økonomisk højkonjunktur både i USA og Danmark. Men god jord var langt dyrere i Danmark end i USA, hvor produktionen let kunne afsættes via et fuldt udbygget jernbanelenet. Det var det, der trak den første bølge af danske udvandrere til USA, hvor de etablerede landbrug, der siden trak yderligere dansk arbejdskraft til. Billig, rigelig og god jord medførte mangel på landbrugsarbejdere, som man derfor sendte bud efter hjemmefra, med forudbetalte billetter og kontrakter,

der gav en meget højere løn, end den de fik i Danmark.

Men høj løn og billige jordpriser betød også, at medhjælperne fik råd til at skaffe eget jordbrug. De skulle derfor også have medhjælperne hjemmefra! Det skabte en slags »udvandringsmaskine«, der blev »smurt« af stadig billigere passagerbilletter og fragtpriiser. De skibe og tog, der bragte udvandrerne vestover, havde ledig plads til at fragte deres produktion østover.

En tilsvarende mekanisme kom ikke rigtig i gang for andre udvandringsmål. I et kort og hektisk åremål 1869-1874 forsynede den britiske regering ganske vist danske udvandrere til New Zealand (i syd på Nordøen), Australien (Queensland) og Canada (New Brunswick) med enkeltbilletter og jord, der først skulle betales, når man havde etableret sig. Men i modsætning til USA var jordlodderne ofte små, de skulle ryddes for urskov, ligesom afsætnings- og transportforholdene var så dårlige, at fortjenesten ikke kunne bære yderligere medhjælp hentet i Danmark. Efter at 2/3 af alle udvandrere fra Thisted amt til Canada, Australien og New Zealand

i perioden var taget af sted i første halvdel af 1870'erne, gik udvandringen næsten i stå og blev først for alvor genoptaget efter 1918, da udvandringen til USA blev begrænset af en restriktiv immigrantlovgivning.

Anden bølge: 1880-1893

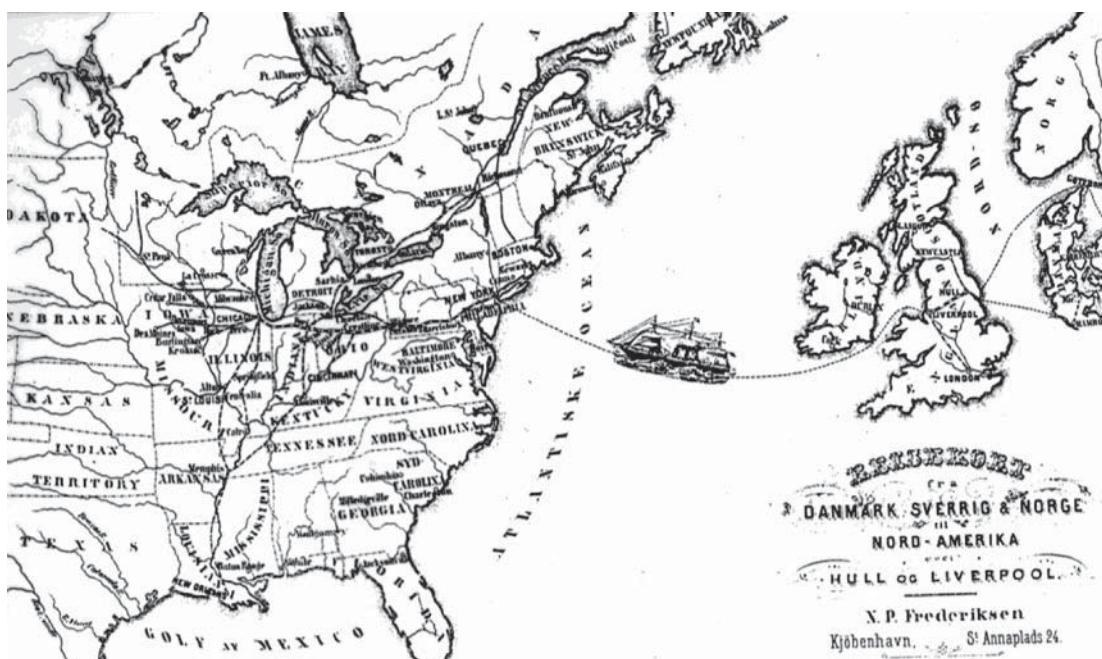
Efter en krise i anden halvdel af 1870'erne startede en langvarig højkonjunktur i USA 1880-1893, mens Danmark stadig var præget af lavkonjunktur, landbrugskrise og landbrugsomlægning. Landbrugskrisen i Danmark, der ikke mindst var forårsaget af det billige og gode korn, som bl.a. danske landmænd producerede i USA, pressede stadigt flere danske land- og byarbejdere til USA, da der endnu ikke fandtes tilstrækkeligt med jobmuligheder i de danske byer. En kortvarig krise i USA omkring 1886 afspejler sig ganske vist som en markant bølgedal i udvan-

dringen, men ikke værre end at folketællingen fra USA i 1890 viste, at der efterhånden var betydelige danske bosættelser, særligt ud langs jernbanerne, der strålede vestpå fra Chicago. Stater med flest danskfødte var i rækkefølge Iowa (15.510), Nebraska (14.397), Minnesota (14.133), Wisconsin (13.885), Illinois (12.044) og Utah (9.023).

1893-1901 var der til gengæld lavkonjunktur i USA og højkonjunktur i Danmark. Udvandringen sank derfor væsentligt i disse år, og de, der ellers ville være udvandret, skabte i stedet en eksplosiv befolkningstilvækst i en række danske byer, hvor særligt byer som Aalborg, Århus, Odense, Esbjerg og København oplevede en hektisk industrialiserings- og byggeboom.

Tredje bølge: 1902-1910

blev den sidste af de store udvandringsbølger

Reklame fra 1869 for transport fra Danmark til bosættelsesstederne i USA med kombineret skibs- og togbillet.

fra Danmark. Den styredes af en heftig økonomisk vækst i USA, mens der var stagnation i de danske byerhverv, men fremgang i landbruget. Denne gang gjaldt udvandringen derfor ikke mindst de, der allerede var flyttet til de danske byer og nu flyttede videre til de hastigt voksende amerikanske byer. Hvad landmændene angik, var der efterhånden fyldt op i Midtvesten. Det forårsagede bl.a. interne vandring af danske landmænd fra Nebraska og Iowa til de canadiske præriestater, særligt Alberta, hvor den første danske koloni oprettes i Dickson i 1904, uden at det afspejler sig i udvandrerlisterne. I USA lå antallet af danskfødte i 1910 stadig højest i Iowa (17.961), men fulgt af Illinois (med Chicago) (17.368), Wisconsin (med Racine) (16.454), Minnesota (med Minneapolis) (16.137) og som noget nyt Californien (14.208), Nebraska (13.673), New York (12.536) og Utah (8.300).

Efter 1918

Denne tendens var slået helt igennem for danskfødte i 1930: rækkefølgen for stater med danskfødte var nu Californien (23.175), Illinois (18.945), New York (17.407) og først herefter de gamle kerneområder: Iowa (14.968), Minnesota (13.831), Wisconsin (13.094), Nebraska (10.210) og Utah (4.883).

I vore dage, dvs. ifølge den amerikanske folketælling år 2000, er der 1.430.897 amerikanere, der på folketællingsblanketten noterer sig som værende af primær dansk etnisk oprindelse. Kravet er, at man har en indvandret forfader i lige linje, født i Danmark! Sådan fordelt fører Californien med 207.030, fulgt af Utah 144.713, Minnesota 88.924, Wisconsin 72.160 og Washington 72.098. Regnet i forhold til befolkningstal betyder det i øvrigt, at Utah i vore dage er den stat, der har langt den stærkeste andel af amerikanere, der mener, at de er af dansk

oprindelse – nemlig 7%. Ingen anden amerikansk stat overskrider 1%. USA er dog stadig det oversøiske land, der trækker flest danske udvandrere. I årene 1980-2006 har tallet ligget nogenlunde konstant på 2.200 om året.

Udvandrerens alder og køn

Udvandrerne var unge: Næsten 2/3 (62%) af samtlige udvandrere fra såvel Danmark som fra Thisted amt var unge mellem 16 og 29 år, herudover var 21% børn under 16. Kun 14% var mellem 30 og 49. Var man 50 år eller ældre, hørte man til en gruppe, der omfattede knapt 3% af udvandrerne.

Udvandrerne var derfor ugifte: Kun 12% af udvandrere mellem 16 og 29 år rejste med familie. For børn under 16 rejste naturligvis næsten alle – 92% - med familie, ofte i endog meget store familiegrupper. Var man ældre end 29 år, rejste over halvdelen – 53% - i familiegrupper.

Udvandrerne var overvejende unge mænd: 2/3 (66%) af disse udvandrere mellem 16 og 29 år var mænd, mens kønsfordelingen var ligelig blandt børn og ældre.

At udvandrerne således var unge, ikke medbragte familie og for hovedpartens vedkommende var mænd, betød i øvrigt generelt, at de danske udvandrere måtte gifte sig ind i andre etniske grupper og på denne måde assimileredes forholdsvis meget hurtigt i det amerikanske samfund.

Målt over tid kan det dog iagttages, at andelen af børn, ældre og familier falder stærkt fra tiår til tiår i perioden, samtidigt med at andelen af unge mænd vokser. Det skyldes en væsentlig ændring i erhvervsmønstret. Frem til omkring 1885 rejser udvandrerne af sted for at søge fremtiden i det amerikanske landbrug og tager derfor familien med. Efter 1885 bliver der i stadig højere grad tale

om unge mænd, der søger deres fremtid i de amerikanske storbyer.

Udvandrerne erhvervsfordeling

Kopierne af de udstedte billetter indeholder de stillingsbetegnelser eller den stilling i familien, udvandrerne selv angav. Trækker man dem uden erhverv fra (hustruer, børn o.l.), fordeler resten sig med 2.250 på landbrugserhverv og 2.908 på byerhverv. Denne fordeling ændrede sig over tid. Fra at have domineret blev udvandrere med landbrugserhverv færre, mens udvandrere med byerhverv voksede.

Landbrugsudvandringen

der havde sit tyngdepunkt i de to første tiår af perioden, omfattede i virkeligheden kun ganske få selvstændige landmænd. Fra Thisted amt var der kun 48, der kaldte sig gård ejere, 150 angav sig som husmænd, mens 29 var gartnere og 60 fiskere. Også de sidstnævnte arbejdede i landbruget, når de kom til USA. Fiskerne tog til indlandsstater uden fiskeri, dette hvad enten de var Vesterhavsfiskere, hovedsageligt fra Vorupør, eller Limfjordsfiskere, hovedsageligt fra Nordmors. Men det store flertal på 1.963 af landbrugsudvandrerne fra Thisted amt benævnte sig selv som karle, tyende og daglejere. Af disse var en femtedel kvinder (435).

Oprettelsen af vidstrakte danske landbrugsbosættelser i Midtvesten skyldtes derfor, at det netop var folk fra landarbejdergruppen, der fik »fod under eget bord« og herigennem oplevede en social opstigning gennem udvandringen. Beretninger og breve viser, hvorledes unge ugifte landarbejdere allerede ved ankomsten blev revet væk, og hvordan de herefter hurtigt, efter at have lært lidt af sproget, selv blev gårdejere læn-

gere vestpå. Hertil kom en hel del ufraglærte arbejdere fra byerne, for Thisted amt drejede det sig om 948, der ligeledes endte i det amerikanske landbrug. Som førstegenerations indvandrere fra land til by i Danmark vendte de tilbage til landet, da de fik chancen i USA. Hertil knyttede sig en del faglærte, der endte på landet i USA. Det gjaldt ikke mindst mejeristerne.

Landbrugsrelaterede faglærte

Næppe var landbrugsomlægningen i Danmark fra kornavl til animalsk produktion påbegyndt, førend systemet blev eksporteret. Allerede i 1884 blev det første andelsmejeri åbnet i West Denmark (Luck) i Wisconsin, kun to år efter det første danske i Hjedding 1882. Som i Danmark spredte andelsmejeritanken sig lynhurtigt ud over USA. Særligt i opstartsfasen sidst i 1880'erne og i begyndelsen af 1900-tallet i takt med at de voksende amerikanske byer fik behov for mejeriprodukter. Da ideen var dansk, var det nærliggende at trække fagkundskab fra Danmark. Det blev i disse to perioder til mere end 2.000 udvandrede mejerister fra Danmark, fordelt med næsten halvdelen 1885-1892 og den anden halvdel 1902-1908. 50 af disse kom fra Thisted amt, og de blev ofte en byskabende faktor i et givet område. Efter at mejeristen var startet, blev der hurtigt brug for smed, købmand, tømrer og bager – og vigtigst – flere, gerne danske, mælkeleverandører på stedet.

Andre faglærte

Blandt de mange titler, der optræder i udvandrерlisterne, lægger man ikke mindst mærke til de 310 bygningshåndværkerne, der udgjorde en markant del af den danske udvandring efter år 1900. Det danske byggeboom sidst i 1890'erne blev fra 1900 afløst af stilstand, og bygningshåndværkere: 85 murere, 33 malere, 109 tømrere og 83 snedkere, kunne få langt

bedre aflønnet arbejde i de amerikanske byer. De kom særligt fra Thisted og Nykøbing, men også fra en række af de nye stationsbyer i amtet og tog først og fremmest til Chicago og New York, men fandt også vej til de byer, hvor indvandrerne fra Thisted amt særligt samledes i Nebraska, Pennsylvania og Massachusetts.

En anden gruppe var 180 smede- og maskinarbejdere, hvis udvandring ligeledes skyldtes, at den danske industrialiseringsbølge i 1890'erne havde slået et større brød op, end landet kunne bære. Herudover var stort set alle håndværksfag repræsenterede. Efter de 50 mejerister var de 7 næste grupper efter størrelse: 45 bagere, 40 skomagere, 24 karetmagere, 23 skræddere, 17 urmagere, 15 slagtere og 14 saddelmagere. Derimod var der, i modsætning til de øvrige amter, stort set ikke tale om udvandrere med højere uddannelser. 3 farmaceuter, 2 ingeniører, 1 dyrlæge, 1 journalist og 2 præster var, hvad det kunne blive til.

Var man en voksen kvinde, var mulighederne ikke så nuancerede. 609 udvandrede som hustruer, men endnu flere som kvindeligt tyende: 435 fra landet og 790 fra byerne. Herudover kunne man være syerske (102), arbejderske (13), lærerinde (10), sygeplejerske (6), ekspeditrice (3), dameskrædderinde (8) og modehandler (2). Kvinder var imidlertid en mangelvare i det amerikanske samfund, og det betød, at ikke mindst tyende havde en langt bedre mulighed for social opstigning gennem ægteskab eller selvstændigt erhverv i USA, end hvad samtiden kunne tilbyde i det danske samfund. Det gjaldt også politiske og økonomiske rettigheder. Generelt set var der tale om en meget stor andel af ufaglærte udvandrere med forholdsvis beskeden økonomi fra Thisted amt, sammenlignet med Danmark som helhed. Det prægede da også bestemmelsesstederne.

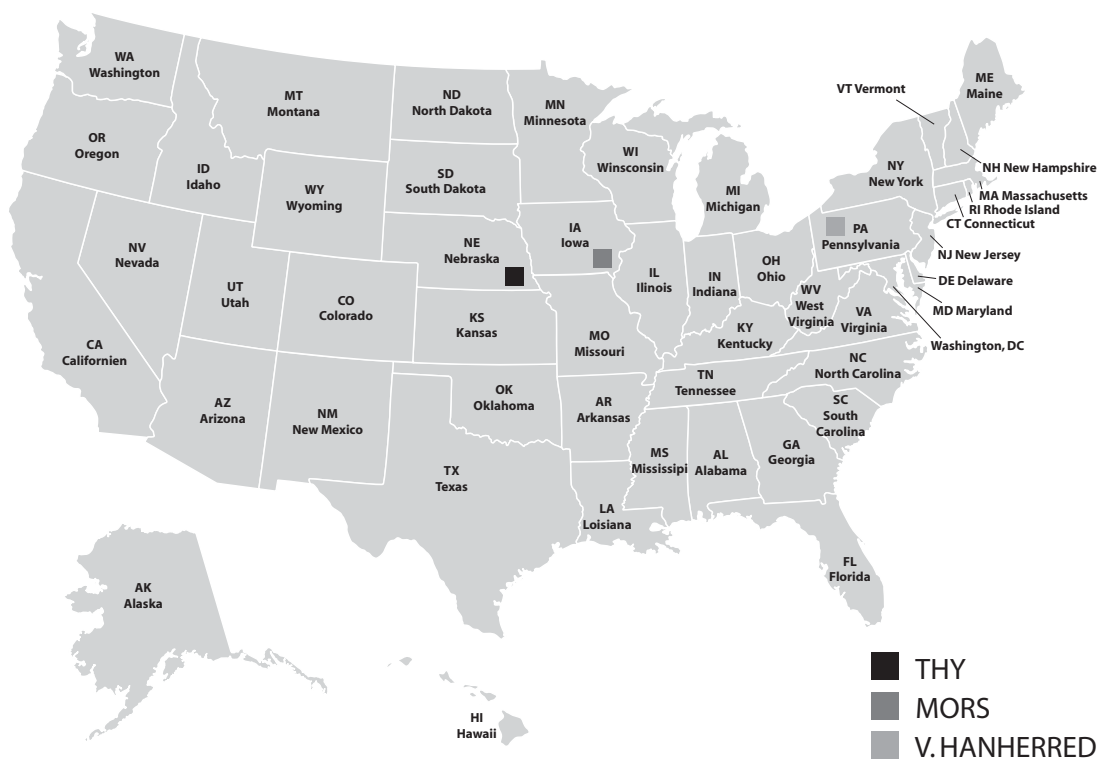
Hvorhen tog udvandrerne fra Thisted amt?

Mere end 19 ud af 20 tog til USA 1868-1909. Procenterne var stort set parallelle, uanset hvorfra udvandrerne kom i Danmark, men overvægten for USA gør sig endnu stærkere gældende for Thisted amt end for Danmark som helhed. Hertil kom, at udvandringen til USA omfattede hele perioden. Bortset fra Canada, der i hele perioden modtog en beskeden, men jævn strøm af udvandrere, var de øvrige udvandringslande kun aktuelle ganske korte tidsperioder. Australien og New Zealand først og fremmest i begyndelsen af 1870'erne, Brasilien i 1886 og Argentina 1889-1890 og efter 1900.

Hovedmålet i USA var Midtvesten

Til	Fra Danmark	%	Thisted amt	%
USA	206.493	91,0	7.376	95,2
Canada	7.111	3,1	158	2,0
Argentina	3.903	1,7	33	0,4
Australien	3.827	1,7	65	0,8
New Zealand	2.362	1,1	113	1,5
Brasilien	1.290	0,6	4	0,1
Sydafrika	1.270	0,6	2	0,0
Ukendt	732	0,3	2	0,0

TIL USA Stater:	Fra Danmark	Fra Thisted amt	Fra Thy	Fra Mors	Fra Vester Hanh.
Nebraska	10 %	14 %	<u>17 %</u>	10 %	3 %
Iowa	14 %	14 %	10 %	<u>29 %</u>	7 %
Wisconsin	14 %	8 %	9 %	7 %	4 %
Minnesota	12 %	7 %	6 %	9 %	8 %
Illinois	5 %	6 %	7 %	6 %	3 %
Pennsylvania	4 %	4 %	3 %	1 %	<u>34 %</u>
Massachusetts	1 %	5 %	6 %	2 %	4 %
South Dakota	3 %	5 %	5 %	5 %	5 %

Mange billetter blev kun udstedt til New York (2.299), Chicago (1.406) og Boston (336), men langt færre slog sig ned her. Trækkes tallene fra det samlede tal, spredte udvandrerne fra Thisted amt sig ligesom de øvrige danske udvandrere sig som en vifte fra Chicago, svarende til de jernbaner, der løb ud herfra. På denne baggrund kan det siges, at *det vigtigste mål for udvandrerne fra Thy var Nebraska*, nærmere bestemt de sydligste dele midt i Nebraska syd for La Platte floden. Det gælder samtlige herreder, men med vekslende intensitet.

Fra nord til syd havde: *Hillerslev herred* 35% til Nebraska, fulgt af Iowa med 10%. *Hundborg herred* 14% til Nebraska, fulgt af Massachusetts med 13%. *Hassing herred* 15% til Nebraska, fulgt af Iowa med 13%.

Refs herred 19% til Nebraska, fulgt af South Dakota med 11%

Hovedmålet for udvandrerne fra Mors var Iowa, hvor op imod en tredjedel slog sig ned i det østligste Iowa langs Vestbredden af Mississippi, floden der dannede grænse til Illinois.

Hovedmålet for udvandrerne fra Vester Hanherred var Pennsylvania, hvor mere end en tredjedel slog sig ned i det nordvestligste hjørne af Pennsylvania tæt på Eriesøen.

Udvandringen fra Thisted amt til landdistrikter i USA – Wisconsin, Iowa, Nebraska og South Dakota

Når det gælder landbrugsudvandringen, var der en klar sammenhæng mellem bosættelserne og de jernbanelinier, der strålede ud

imod vest fra Chicago. Jernbaneselskaberne solgte ikke alene billetter, men også jordlodder, og jo senere man kom, jo længere ud ad jernbanelinierne måtte man slå sig ned. I første omgang Wisconsin, senere Iowa og senest Nebraska.

Wisconsin er derfor den første stat, der befolkes af danske landmænd. Det skete allerede i 1850'erne på initiativ fra højskolekredse, der ønskede en grundtvigsk modvægt til mormonerne, og den tog fart i 1870'erne. For Thisted amt ser vi derfor kun landmænd fra det nordlige Mors omkring Galtrup Højskole og Jørsby Friskole. Herefter følger landarbejdere i 1880'erne og fra 1890'erne byarbejdere fra Thisted, Nykøbing og stationsbyerne. Deres mål er særligt Chicago i Illinois samt de nærliggende byer Racine og Milwaukee i Wisconsin.

Iowa var den næste amerikanske stat, der blev opdaget af danske udvandrere. Det var i første omgang nordjyske mormoner, der i 1860'erne fandt vejen til Utah for lang, forlod troen og slog sig ned undervejs i Iowa og Nebraska. Så slap de også for at betale billetten. Det trak andre ikke-mormoner til, og i 1870'erne dukkede de første landmænd fra Thy op. Først og fremmest fra Sønderhå, Hørdum, Skyum og Bedsted – samt fra Thisted og Sennels. Nordjyderne havde taget jorden længere mod vest, så thyboerne slog sig ned i det nordøstlige Iowa, omkring Cedar Falls og Cedar Rapids, i områder hvor man ofte talte norsk. Fra 1880'erne kom et stort antal morsingboer til lidt længere nede ad floden Cedar, tæt ved hvor den møder Mississipp. I den lille by Wilton, Cedar County, var 111 af i alt 121 danske indvandrere i årene 1883-1904 fra sognene nord for landevejen Nykøbing-Vilsund på Mors. De var stort set alle tyende eller landarbejdere og kom formentlig hertil, fordi Wilton var et jernbaneknudepunkt på den transkontinentale

jernbane. Så her kom landmændene, bl.a. dem fra Thy, og hentede nytilkomne landarbejdere.

Hvad næste stat mod vest, *Nebraska*, angik, havde udvandrerne fra Thisted amt deres helt egen koncentration i det sydlige Nebraska. Fra 1850'erne havde Oregon Trail været hovedvejen for prærievognene fra det østlige til det vestlige Nordamerika, og det var den vej, de danske mormoner drog på vej gennem Nebraska langs Platte floden. Nogle faldt dog fra, og det gjorde disse egne kendt i Danmark som det vestligste brugbare landbrugsområde inden de store bjergkæder. Det var derfor til den første bebyggelse på vejen, militærets Fort Kearney, at thyboerne strømmede fra først i 1870'erne med den netop anlagte transkontinentale jernbane.

Mere end halvdelen af alle danske udvandrere i Kearney og Adams counties mellem Platte floden i nord og grænsen til Kansas i syd var fra Thy. Det gjaldt byer som Minden, Kearney, Hastings, Lowell, Kenesaw, Juniata og Hansen. Starten blev gjort 1869-1873, hvor i alt 6 landmænd og 7 familiemedlemmer fra Snedsted og Skjoldborg tog af sted. I årene 1878-1881 fulgte 57 landarbejdere, husmænd og tyende fra de samme sogne (14 om året), mens det for årene 1882-1885 tillige gjaldt 101 udvandrere fra Hundborg, Hørsted og Bedsted m.m (25 om året). Herefter bredte udvandringen sig som ringe i vandet over hele Thy, og i årene 1886-1894 udvandrede yderligere 209 (23 om året) til dette kerneområde i Nebraska. Udvandringen kulminerede i 1890 med 43 udvandrere, men sank 1895-1910 til 79 (5 om året).

Men spor har de jo efterladt sig. Omkring 15% af indbyggerne i dette område betragter sig som værende af dansk oprindelse. De kommer på andenpladsen efter 35% af nordtysk oprindelse. Det mest udbredte efternavn i Nebraska er i vore dage »Johnson«, og

der skal nok være en del tidligere Jensen'ere iblandt. Som nr. 4 kommer Anderson, nr. 5 er Nielson, nr. 8 er Hansen og nr. 10 – Peterson. Hertil kommer, at det langt fra var usædvanligt, at danske udvandrere navngav de steder, de kom til. Særligt hvis de var de første europæere på stedet. »Denmark« findes således 114 steder i USA, »Copenhagen« 34 steder og »Alburg« 24 steder. »Thisted« finder man kun ét sted i USA.

South Dakota rummer i sin østligste del et »Viborg« mod syd og mod nord *Lake Thisted* i Kingsbury County, Badger township i det østligste South Dakota. Det skyldes ikke, at den første europæiske landmand, der overhovedet slog sig ned i området, var den 40-årige Jacob Hansen fra Mors i 1873. Men rygten om stedet er åbenbart nået til Thy, for i 1879 er Lars Christensen og Andreas Jensen samt Mads og Peter Christensen, alle fra Thy, på stedet. De får i 1882 registreret deres jordlodder ved en sø, som de vælger at kalde Thisted.

I 1880 når jernbanen fra Chicago frem til områdets hovedby, De Smet, og det sætter i årene op til omkring 1905 vældigt skub i indvandringen af folk fra Thy. Det gjaldt særligt fra sognene langs grænsen mellem Hassing og Refs herreder: Hvidbjerg, Ørum, Bedsted, Grurup, Vestervig og Hurup. 157 er registreret i databasen, men af de stadigt bevarede gravsten på kirkegårdene ved de danske kirker i Lake Thisted, Arlington og Erwin, kan man se, at der i en omkreds af ca. 20 kilometer, med Lake Thisted som centrum, har boet mindst dobbelt så mange fra Thy.

Om forholdene på stedet kan i øvrigt læses i »Det lille hus på prærien«. Forfatterinden Laura Ingalls når i 1879 frem til området med sine forældre, Charles og Caroline, og gifter sig i 1885 med Almanzo Wilder.

Mindre kendt, men vældigt oplysende er historien om *Christian Peter Olsen (1866-*

1929) fra Hvidbjerg i Hassing herred. Han rejser hjemmefra den 8. april 1890 og får straks arbejde i Erwin hos bekendte fra Hvidbjerg. Få år efter kan han derfor sende bud efter sin forlovede – *Petrine Nielsen (1871-1922)* fra Grimmelykke, Hvidbjerg, Thy. Hun rejser fra Danmark via Quebec den 18. maj, og allerede den 2. august 1893 bliver de gift af pastor Knud Knudsen (1861-1938) ved den danske kirke i Erwin. 1893-1905 arbejder de på danske gårde omkring Lake Thisted, forpagter en gård 1905-1914 og kan endelig pr. 1. oktober 1914 købe deres egen gård nogle km. øst for Lake Thisted. Den drev de resten af deres liv. De fik 9 børn, der alle blev i Kingsbury County, indtil krisen i 1929 drev dem for alle vinde i USA. Selv blev Christian Peter og Petrine begravet i Arlington øst for Lake Thisted. Mere omgivet af familie end de ville have været i Hvidbjerg. Af Petrines 5 søskende kom de 4 til Lake Thisted. Den femte, der blev i Hvidbjerg, fik 5 sønner, der også tog af sted til USA!

Landbrugsudvandringen til Midtvesten startede ved, at en række landmænd tog af sted og siden banede vejen for en lang række landarbejdere fra deres hjemegn i Thy eller på Mors.

Udvandring til industriområder:

Illinois, Pennsylvania og New Jersey.

Landbrugsmaskiner, olie og terrakotta

Udvandrerne fra Thisted amt tog i sammenligning med danske udvandrere i almindelighed i betydelig højere grad til industriområder. Det skyldtes jo ikke, at Thisted amt var særligt industrialiseret, snarere at væksten henlægges til USA. Thisted, Nykøbing Mors og stationsbyerne i amtet giver ikke jobmuligheder som Aalborg, Randers, Århus, Odense og særligt København, og jobbene søges derfor på den anden side af Atlanterhavet.

Et eksempel er udvandringen til *Plano*, en lille by i *Illinois* lige sydvest for Chicago. Landmænd vil kende byen som det sted, selvbinderen blev født i 1861, og hvor verdens ledende landbrugsmaskinefabrik »*Plano Manufacturing Company*« lå til 1902. Netop til denne by drog hele 77 fra Thisted amt (af i alt 94 fra Danmark), formentlig for at arbejde på fabrikken. Det var her, McCormicks selvbinder, John Deeres stålplow og de første traktorer blev bygget. I det omfang udvandrerne vendte tilbage til Danmark, havde de virkelig noget at fortælle om en landbrugsteknisk udvikling, der stadig var ganske ukendt i Danmark og som var en af årsagerne til, at den amerikanske landbrugsproduktion var så konkurrencedygtig på verdensplan.

Herudover var thyboer og bornholmere formentlig blandt de første danskere nogensinde, der blev ansat i olieindustrien. Hver tredje fra Vester Hanherred og hver femte fra Bornholm og Øster Hanherred løste billet til Corry og nærliggende byer i det nordvestlige hjørne af *Pennsylvania*, men blev stort set ikke fulgt af andre fra Danmark. Til gengæld kom der så mange fra Skåne, at der allerede i 1882 blev etableret en svensk kirke med en bornholmsk præst – P. C. Trandberg. Han beskrev egnen som en »smuk, sund egn, gennemstrømmet af en flod og med udsigt til skønne, skovbevoksede bjerge« – og tilføjede, at »egnens rige petroleumskilder har givet anledning til megen fabriksdrift, og at travlheden har givet anledning til mundheldet: **Time is money**«.

Det drejede sig om området mellem Pittsburgh og Eriesøen, hvor mere end halvdelen af verdens samlede olieproduktion foregik indtil 1901, efter at der i 1859 var fundet talrige og lettilgængelige oliekluder. Det meste blev brugt på stedet som erstatning for kul og gav derfor, som pastoren fortalte,

anledning til megen fabriksdrift. Det var her, udvandrerne fra Hanherred bosatte sig i byer som Erie, Warren, Oil City, Titusville og Corry. Sidstnævnte var hovedbyen i oliedistriktet og af de 249 danske indvandrere, der tog hertil mellem 1880 og 1901, var 88 fra V. Hanherred, 64 fra Bornholm og 48 fra Ø. Hanherred (altså 200). Mange arbejdede vel på verdens første olieraffinaderi, der var opført i 1877 eller i byernes sværindustri. Men hundredvis af barer, restauranter og hoteller krævede også arbejdskraft, indtil stort set alt forsvandt igen efter 1901, da der blev fundet endnu større olielager i Texas.

Perth Amboy i New Jersey, umiddelbart øst for New York City, giver et eksempel på, hvorledes kraftigt voksende industribyer i USA trak arbejdere til sig – ikke mindst fra Thisted. De fleste købte ganske vist kun billet til New York, når de skulle til Perth Amboy, men efter 1888 er der dog 62 fra Thisted, der løste billet til Perth Amboy og i 1910 fandtes der 2.043 danskfødte i byen. Det var ikke underligt, for ejeren af byens største virksomhed, »The New Jersey Terra Cotta co.«, Carl Vilhelm Martinus Mathiasen (1860-1920), var selv fra Thisted og ansatte helst folk hjemmefra på den fabrik, han havde startet i 1888.

Carl Mathiasen var født i Aalborg 18. marts 1860. Faderen, arbejdsmand Anders Mathiasen, var fra Jetsmark, moderen, tjenestepige Kirstine Villadsen, fra Nørhalne. Ud over Carl, der var den ældste, fik de i hastig rækkefølge børnene Søren, Bodil, Caroline, Petrea og Mathilde, og en jordlod på kanten af Vildmosen i Nørhalne var ikke tilstrækkelig til at forsørge familien, der i 1866 søgte lykken i Thisted. Her fik alle i familien forefaldende arbejde. Faderen daglejer (og karrusefører på festdage), moderen og de mindre søskende solgte grøntsager, og

Carl blev arbejdsdreng hos rebslager Kjær. Men det løb ikke rundt!

3. april 1873 rejste den nu 40-årige fader, han kaldte sig landmand i udvanderlisten, og ældste søn Carl via Hamburg og Liverpool for at søge lykken ved landbruget i Midtvesten. Carl var i udvanderlisten 11½ år gammel, men ifølge kirkebogen 13. Det skyldtes, at børn under 12 rejste til halv pris! På trods heraf havde de ved ankomsten til New York hverken penge til logi eller videre rejse. De fik derfor det råd at søge arbejde på en korkvarefabrik i Perth Amboy. Byen lå i gåafstand fra New York. Far og søn gik derfor derhen, men var jo lidt bekymrede for sproget. Det løste sig imidlertid.

Vel ankomne til Perth Amboy hørte de en mand råbe til en anden på hovedgaden: *»Næ, nu har jeg Fanden gale mig aldrig hørt så galt...«* - på dansk! *»Er I danske?«*, spurgte faderen. *»Ja det er vi da rigtigt nok!«, »Åh! Arbejde! På korkvarefabrikken! Når du er dansker! Nej, det er der ikke noget i vejen for...«* Arbejde fik han straks, egentlig blot for at tjene tilstrækkeligt til billetter for Midtvesten. Alle blev dog »hængende« i Perth Amboy, også resten af familien fra Thisted, der den 25. september 1873, moder og 5 børn, rejste fra Thisted for at slutte sig til Anders og Carl Mathiasen.

Carl Mathiasen kom i pottemagerlære og lærte fra 1877 desuden terrakottateknik. Startede sit eget værksted og fra 1888 egen fabrik, der hurtigt blev den største i USA øst for Chicago. Konceptet, støbte terrakotta-ornamenter til huse, modsvarede tidens bygningsstil, og den heftige byggeaktivitet i de omliggende millionbyer gjorde hurtigt Carl rig. Han byggede den første danske kirke øst for Chicago i Perth Amboy og blev kasserer i den dansk-amerikanske forening. Hans succes trak derfor et stort antal danske arbejdere til en by, der i denne periode

fordoblede sit indbyggerantal hvert tiår – fra 4.000 i 1880 til 32.000 i 1910. Den fik hele tre danske kirker, danske børne- og alderdomshjem m.m. Men funktionalismens gennembrud, der »forbød« ornamenten på huse, betød også fra sidst i 1920'erne, at terrakottaindustrien og med den en stor del af Perth Amboys befolkning atter forsvandt i 1930'erne. Både fra det østlige og midterste USA gik strømmen af danske efterkommere til Stillehavsstaterne.

Anders Mathiasen fra Thisted havde jo tænkt sig at tage til Midtvesten for at blive landmand med fod under eget bord. Den drøm som mange andre arbejdere og landarbejdere fra ikke mindst Thisted amt havde haft. Langt de fleste måtte dog opgive drømmen, hvad enten de blev landarbejdere i Midtvesten eller »strandede« i New Jersey, New York, Massachusetts, Pennsylvania eller Illinois.

Religiøs udvandring

Mens masseudvandringen fra Thisted amt først kom i gang omkring 1870, startede den allerede 20 år tidligere i Hjørring og Aalborg amter. Det skyldtes først og fremmest mormonudvandringen til Utah, der i årene 1852-1868 omfattede 13.000 ud af en samlet dansk udvandring på 20.000. Der er dog intet, der tyder på en tilsvarende udvandring fra Thisted amt, selvom drivkraften var »gratis« billetter til Amerika mod afbetaling, når man var etableret. Mormonlisterne nævner i alt kun 176, der havde sidste opholdssted i Thisted amt før afrejse i årene 1872-1892 og i egne lister ingen før 1872.

En gennemgang af mormonmissionærer fra Utah viser, at der kunne være op til 30 i virksomhed ad gangen. De allerfleste var oprindeligt født i Aalborg og Hjørring amter, hvor de nu også missionerede. Men det for-

hindrede naturligvis ikke, at de, der i Thisted amt ønskede at blive mormoner, kunne tage til Aalborg. Gjorde de det, og udvandrede de siden, blev de ofte fotograferet af Heinrich Tønnies på Nytorv inden rejsen til Amerika. Det var der i hundredvis, der gjorde og kvinderne kan oftest kendes på, at de holder en mormonbibel. Af disse var i hvert fald tre fra Thisted amt.

Else Marie Jensen (1866-1948) fra Tømmerby (født 12. december 1866) ses her fotograferet i atelieret på Nytorv 11. marts 1883 før afsejlingen fra København 6. april 1883. I 1877 var hun blevet døbt som mormon i Aalborg sammen sine forældre, daglejer Søren Jensen og Nielsine Christine Nykjøbing. I 1886 giftede hun sig med en dansk mormon i Logan, Utah, hvor de drev landbrug og fik 7 børn.

Else Marie Jensen

Karen Marie Jensen

Karen Marie Jensen, født 1. marts 1828 i Sejerslev på Mors, var 56 år, da hun 7. oktober 1884 blev fotograferet i Tønnies' atelier. Billedet er taget umiddelbart inden afrejsen fra København 15. oktober 1884. Hun havde haft et slidsomt liv. Som yngste i en større børneflokk faldt det i hendes lod at tage vare på forældrene og den lille jordlod, de levede af. Kort efter forældrenes død kom der imidlertid en smedesvend fra Christiansfeld forbi, og da han atter var borte, fødte Karen Marie 19. oktober 1857 tvillinger, hvoraf dog kun den ene, Petrine, overlevede. Sammen tog Petrine og Karen Marie i juni 1859 til Nibe og herefter til Aalborg, hvor de begge blev mormondøbt i 1875.

Dåben skaffede Karen Marie job som husbestyrerinde for en af de mange mormonfamilier i Skolegade, der ventede på at

komme af sted. Datteren Petrine var ugift væverske, men boede hos moderen med sin søn Rudolf, født i 1879. Man tog af sted efter tur, og for Petrines vedkommende blev der en ægtemand ledig i Utah, således at hun 15. juni 1883, sammen med Rudolf, kunne tage af sted. Det varede længere for Karen Marie Jensen, men 9. november 1884 mødte hun datter, barnebarn og svigersøn i Manti, Utah.

Anton Nielsen (1862-1929) – skolelærersøn fra Kollerup ved Fjerritslev, er her fotograferet hos Heinrich Tønnies på sin 19-års fødselsdag den 26. april 1881. Ved dåben i Kollerup var navnet Anton Marius Wanggaard Nielsen, mens han senere, som skrædder i Salt Lake City kaldte sig Anthony Nel-

Anton Nielsen

son. Skolelærer Anders Nielsen i Kollerup havde i 1879 sat Anton i lære som skrædder i Aalborg, hvor han blev mormondøbt den 4. januar 1880. Allerede to år senere var han om bord på det mormonchartrede skib »Argo«, der den 28. august 1882 førte ham fra København til Hull. Herefter gik turen videre fra Liverpool med »Wyoming«, der 12. september nåede New York. Som ved hver mormonoverfart drejede det sig om meget store grupper af mormoner. I dette tilfælde 298 britiske, 287 skandinaviske og 54 tyske, der rejste sammen med 23 missionærer. Alle nåede frem til Salt Lake City den 10. november 1882, og som selskab havde Anton bl.a. en jævnaldrende ung og smuk pige fra Jerslev, Elise Sophie Thyrring (1863-1959). Både hun og hendes familie hørte til blandt de omvendte. Elise og Anton blev gift i Salt Lake City den 23. maj 1883.

Baptistudvandringen

En organiseret udvandring af danske baptister startede i 1854, men forblev langt mere beskeden end mormonudvandringen. Dels var der langt færre baptister, og dels lovede man ikke nogen, at der fandtes et forjættet land. Kun at man i USA kunne være i fred for anderledes troende. Hertil kom, at man først sent fik en baptistkirke i Thisted amt. Den nærmeste var baptistkirken i Jetsmark i Hjørring amt, og her lod i hvert fald 33 fra Thisted amt sig døbe i årene 1872-1894. De er registrerede, fordi de senere udvandrede, men koncentrerede sig ikke til særlige dele af Thisted amt.

Der var dog flest fra nordøst for Thisted på vejen mod Jetsmark. Det gælder eksempelvis husmand i Hou by, Sennels sogn: Lars Bro Sørensen, født 16. januar 1850 og 10. april 1874 gift med Grethe Marie Madsen fra Østerild. Begge blev de døbt som baptister i Jetsmark 26. marts 1876. I kirkebogen for

Sennels kan man se, at deres to ældste børn Rudolf og Søren (født før 1876) blev døbt, mens de yngste: Mads, Ane og Ulrich, ikke blev det »da forældrene er baptister«. Alle udvandrer pr. 24. juli 1882 til Grand Island i Nebraska, hvor der netop var etableret en baptistmenighed.

Den officielle lutherske kirke

På linje med det forholdsvist beskedne niveau, de religiøse vækkelser i amtet holdt sig på, var der heller ikke tale om nogen større modbevægelse fra præster fra den officielle lutherske. Der er ellers rigtigt mange andre steder i landet, hvor hyrderne fulgte deres flokke. Egentlig er der kun to præster, der kan nævnes, om man tager udgangspunkt i den eksisterende liste over samtlige danske præster i USA.

Jens Christian Sørensen Borggaard (1858-1936), født 27. februar 1858 i Nørhaa i Thy, fulgte faktisk sine landsmænd fra Thy. I første omgang fra 1890 som lærer i Minden, Nebraska – hovedområdet for udvandrere fra Thy. Men efter at være blevet ordineret som præst i 1895 må han rejse rundt til en lang række danske kirker i USA. - Sleepy Eye, Minnesota 1895-1900; Kenosha, Wisconsin 1900-1904; Trefant, Michigan 1904-1906; Detroit 1906-1910 og endelig Rosenborg i Nebraska 1912-1915. Stridighederne mellem de missionske og grundtvigske kredse trætter ham, og fra 1915 blev han atter lærer. Nu i Solvang i Californien, hvor han dør i 1936. *Kristen Svenningesen Nørgaard* (1843-1887) – født 19. februar 1843 i Elsø på Mors, blev også lærer. Først på Kristen Kolds højskole i Dalum på Fyn

Danske lutherske kirker i USA år 1900, Dansk Folkesamfund 1900.

Dansk højskole 1884-1886, grundlagt af Kristen Svenningsen Nørgaard (1843-1887) fra Elsø, Mors. Første danske præsteseminarium i USA 1886-1892, West Denmark, Wisconsin. Foto: Henning Bender, 1992.

fra 1863, senere på Askov 1878-1880, hvorfra han sammen med 24 andre Askovelever sendtes til USA for at afhjælpe præstemanglen blandt danske i USA. Han blev ordineret og i 1880 kaldt til menigheden i West Denmark, Wisconsin., der var etableret i 1874, og hvor den danske kirke i USA var blevet stiftet. Her søgte han i 1884 at skabe en højskole efter Kristen Kolds model. Den holdt ikke længe, men blev 1886-1892 benyttet som det første danske præsteseminarium i USA. Men et fælles seminarium for begge kirkelige hovedretninger var ikke muligt. Han trættes og blev i stedet forstander for det danske børnehjem i Chicago. Her døde han i juli 1887.

Han var et produkt af kredsen omkring *Kristen Kold* (1816-1870). Selv var Kristen Kold født i Thisted, men fik jo, efter en kort

lærergerning i Øster Jølby samt en tur til Tyrkiet, særligt sit virke på Fyn, hvor han oprettede Ryslinge, Dalby og Dalum folkehøjskoler. Det var i øvrigt på Kristen Kolds initiativ, at *Anders Kr. Povlsen Dal* (1827-1899) i 1864 oprettede Galtrup Højskole på Mors, og i tilknytning hertil landets første efterskole i Øster Jølby. Skolerne blev i mange år midtpunktet for den grundtvigske bevægelse på Mors og hermed også den uddannelse og vidsyn, der krævedes af unge udvandrere. I hvert fald har vi set, hvorledes udvandringen blev særlig kraftig netop i sognene nord for landevejen mellem Nykøbing og Vilsund. Selv tog Anders K. P. Dal af sted den 1. september 1886 med »Hekla«, 59 år gammel, med kone og 7 børn mellem 1 og 19, efter religiøse stridigheder på Mors. Efter 10 år som landmand i Iowa kunne han i 1895

UDVANDRING FRA THISTED AMT 1868-1910 PÅ KØBSTÆDER, HERREDER OG SOGNE											
Antal 1868-1910, procenter af folketal 1890											
Herred/sogn	Antal	%	Herred/sogn	Antal	%	Herred/sogn	Antal	%	Herred/sogn	Antal	%
V. HANHERRED	539	6	HUNDBORG	2372	19	REFS H.	946	9	MORSØ SDR.	887	7
Kollerup	107	11	<i>THISTED</i>	<i>1597</i>	<i>29</i>	Vestervig	373	16	<i>NYKØBING M.</i>	<i>460</i>	<i>13</i>
Hjordtal	38	8	Tilsted	34	8	Agger	13	3	Lødderup	55	5
Kettrup	34	4	Skinnerup	16	4	Hurup	97	14	Elsø	10	3
Gøttrup	18	2	Sjørring	117	10	Heltborg	67	8	Froslev	42	8
Klim	62	6	Thorsted	26	9	Boddum	33	7	Møllerup	25	8
V. Torup	38	6	Skjoldborg	104	14	Ydby	126	11	Tæbring	31	10
Vust	10	3	Kallerup	14	6	Helligsø	21	6	Ovtrup	38	8
Tømmerby	47	5	Vang	46	6	Gettrup	43	8	Rakkeby	18	7
Lild	46	5	Hundborg	343	20	Hvidbjerg	87	4	Karby	52	5
Øsløs	62	8	Jannerup	37	13	Lyngs	22	4	Hvidbjerg	28	4
Vesløs	51	13	Nørhaa	38	6	Søndbjerg	16	3	Redsted	34	4
Arup	26	6				Odby	39	6	Vejerslev	24	5
						Jegindø	9	2	Blidstrup	7	4
									Ljørslev	7	2
HILLERSLEV H.	408	5	HASSING H.	1281	15	MORSØ NR.	842	10	Ørding	21	4
Ræhr	24	3	Snedsted	309	23	Tødsø	58	7	Ø. Assels	27	3
Hansted	6	2	Sønderhaa	39	7	Erslev	52	8	V. Assels	8	2
Vigsø	13	5	Hørsted	32	14	Galtrup	56	10			
Nors	33	4	Harring	66	17	Ø. Jølby	26	9			
Tved	23	6	Stagstrup	141	15	Dragstrup	22	7			
Vester Vandet	20	3	Skyum	129	19	Skallerup	31	7			
Øster Vandet	4	2	Hørdum	139	15	Solbjerg	58	8			
Hillerslev	66	5	Hassing	48	13	Sundby	80	13			
Kåstrup	19	9	Villerslev	38	7	Flade	83	13			
Sennels	123	14	Visby	31	14	Bjergby	105	14			
Hunstrup	8	2	Bedsted	171	16	Alsted	12	3			
Østerild	47	6	Grurup	39	15	S. Dråby	56	14			
Hjardemål	22	4	Hvidbjerg	44	7	Sejerslev	115	12			
			Ørum	51	16	Ejerslev	28	6			
			Lodbjerg	4	3	Jørsby	60	22			

Herreder	% 1890 FT
V. Hanherred	6
Hillerslev	5
Hundborg	19
Hassing	15
Refs	9
Morsø Nørre	10
Morsø Søndre	7

vende tilbage til Mors med penge nok til at købe en ny gård.

Afslutning

Udvandringen fra Thisted amt, Thy, Mors og V. Hanherred i årene 1868-1910 var en del af de store bevægelser i befolkningen, der ændrede det danske samfund fra et landbrugssamfund til et land, hvor befolkningen først og fremmest boede i byerne.

Der var i denne sammenhæng en betydelig afvandring af fødselsoverskuddet fra Thisted amt. Dels til de større byer i Danmark, men også i udstrakt grad til USA. Det var der også fra andre dele af landet, særligt Nordjylland, Lolland-Falster og Bornholm. Men udvandringen fra Thisted amt kom senere i gang og kom først rigtigt til at betyde noget, da transportmidlerne, dampskibe og tog, blev tilstrækkeligt stabile fra omkring 1870.

Udvandrerne store flertal var ganske unge mennesker under 30 med en tydelig overvægt af unge mænd. Omkring 1870-1885 var det særligt landbrugsområderne i USA, der trak, og da udvandrerne fra Thisted amt kom senere af sted, måtte de finde ledig jord længere mod vest, først og fremmest i Nebraska. 1885-1910 prægedes udvandringen i højere grad af de amerikanske byer,

og udvandringen til disse blev relativt større fra Thisted amt.

Mekanismen i udvandringen var oftest, at nogle få landmænd tog af sted som frontløbere. Etablerede sig, hvorefter de sendte bud efter yderligere arbejdskraft hjemmefra. Det særlige for Thisted amt var dog, at andelen af landmænd og faglærte var relativt mindre end andre steder fra, mens der var flere landarbejdere og ufaglærte, end hvad der var almindeligt i udvandringen fra Danmark. Mange udvandrere fra Thisted amt måtte rejse til de steder, hvor der var lønnet arbejde at få. Dels for overhovedet at komme videre vestpå fra USA's østkyst, dels for at tjene sammen til at få fod under eget bord på landet.

At der derfor var så relativt mange, der måtte slå sig ned, hvor de kunne få arbejde, ikke hvor de havde tænkt sig at tage hen, betyder, at der i vore dage ikke er særligt store eller bevidste bosættelser i USA med efterkommere, der føler sig knyttede til Thisted amt. Det skyldes også, at indvandrerne i så stort et tal var unge ugifte mænd. De stiftede familie med kvinder af anden etnisk oprindelse og havnede derfor hurtigt i den almindelige amerikanske etniske smeltedigel. De blev meget hurtigt amerikanere og hermed borgere i det nye land med samme rettigheder og pligter. En af disse pligter var værnepligten, der betød, at danske indvandrere og deres efterkommere ofte først vendte tilbage til Europa som soldater under første eller anden verdenskrig.

Henning Bender

Født 1944. Magister i historie fra Københavns Universitet. Fra 1974 til 2008 stadsarkivar i Aalborg. Fra 1989 til 2008 tillige leder af Udvandrerarkivet i Aalborg.

Den store ankomst- og registreringshal på Ellis Island ved New York. Fra 1892-1954 passerede der her over 12 millioner indvandrere. I 1990 blev hele bygningskomplekset indrettet til det store amerikanske indvandrer museum. Foto: Henning Bender, 2001.

Kilder og litteratur:

Kilden er i første række den danske udvandrerdatabase på www.emiarch.dk/search.php3?l=da, der med fordel kan kombineres med ankomstlisterne på Ellis Island – www.ellislandrecords.org samt mormonerne www.familysearch.org/ På www.aemi.dk findes en oversigt over andre passager- og skibslister.

Et godt oversigtsværk er Erik Helmer Pedersen: »Drømmen om Amerika« (1985) og samme »Pionererne« (1986), Politikens Danmarkshistorie. Herudover er særligt benyttet:

Sharon Hintze: *Faith in their Faces, 19th Century photographs of Danish Mormons* (London 2002) A historical Directory of Pastors who served in the American Evangelical Lutheran Church 1871-1993 – Enok Mortensen (1962), Thorvald Hansen 1993.

I Vestergade der bor en bager – en udvandrers erindringer af Olga Habersaat, Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1992, s. 51-66.

Karin Michaëlis: *Danske foregangsmænd i Amerika* (1911).

Samt egne publikationer:

Udvandringen fra Aalborg amt 1868-1903, i Hist. Årbog for Himmerland og Kjær Herred, Aalborg 1996.

Udvandringen fra Nordslesvig, i Sønderjysk Månedsskrift, juli/august 1997.

Svenske udvandrere via Danmark 1868-1904, i Kulturhistorisk Samarbejde omkring Øresund, Farum 1998.

Udvandringen fra Sønderjylland efter 1864, Slægt & Staun, 19,1 - København 2000.

Udvandring fra Bornholm, Bornholmske Samlinger 2000, Rønne 2000.

Kilder til og formidling af dansk emigrationshistorie, Historie og Samfundsfag nr. 3, Fredericia 2003.

Udvandringen fra Vejle 1868-1908, Vejlebogen 2003, Vejle 2003.

Udvandringen fra Randers amt 1852-1914, Historisk Aarbog for Randers amt 2005.

Det danske Udvandrerarkiv i 75 år, Nordisk Arkivnyt 2006, 2.

Udvandring fra Århus og Skanderborg amter, Årbog Historisk Samfund Århus, 2007.